

RAĐANJA IZVAN BRAKA U HRVATSKOJ

SNJEŽANA MRĐEN
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK: 911.3:312(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 1997-12-11
Received

U ovome radu iznesena je analiza evolucije izvanbračnih rađanja u Hrvatskoj i nekim europskim zemljama od 1950. do 1994. godine. Kako bi objasnio promjenu i razinu rađanja izvan braka u Hrvatskoj, autor stavlja u korelaciju nupcijalitet, fertilitet i udajnu dob žene. Također se analizira i promjena izvanbračnih rađanja po općinama i županijama Hrvatske, pri čemu su istaknute razlikama koje postoje među stanovništvom hrvatske i ne-hrvatske narodnosti u Republici.

Gljučne riječi: Izvanbračna rađanja, nupcijalitet, narodnosti, općine, Hrvatska, Europa.

This article offers the analysis of the evolution of extramarital births in Croatia and some European countries from 1950 to 1994. In order to explain the change and the level of extramarital births in Croatia, the author puts in correlation nuptiality, fertility and woman's marriageable age. The change of extramarital births per communes and counties in Croatia is also analysed, the existing differences between Croatian and non-Croatian population being emphasized.

Key words: extramarital births, nuptiality, nationalities, communes, Croatia, Europe

Uvod

U Europi, sve do iza Drugog svjetskog rata, izvanbračna su rađanja bila vrlo rijetka. Godine 1950. ona su iznosila samo 6,5 % (ili, otprilike 500.000) od ukupno 7,6 milijuna rođenih u Europi te iste godine.¹ Danas, u većini zemalja, taj broj prelazi 15 %, a u nekima (Island, Švedska), čak 50 % od ukupno rođenih - rođeno je izvan braka.

Taj vrlo kompleksan fenomen rezultat je promjena zbog drukčijeg poimanja rađanja i braka (koji se sve češće sklapa nakon rođenja prvog djeteta), zbog promjena stopa izvanbračnog fertiliteta i, isto tako, zbog velikog broja neudanih žena. Općenito uzevši, broj izvanbračnih rađanja ovisi o promjeni ponašanja u vezi s nupcijalitetom, odnosno pojavljivanja i institucionaliziranja novih oblika bračnog života. S obzirom na to, Europa reagira različito: jedni su

vrlo brzo prihvatili nove forme života, dok drugi ne napuštaju tradicionalne okvire, što je rezultiralo velikim razlikama među zemljama. U Hrvatskoj, broj izvanbračnih rađanja pokazuje male oscilacije. Posljednjih četrdeset godina njihov broj se kretao između 4 % i 10 % od ukupnog broja rođenih. S obzirom na to, gledana u cjelini, ona je bliža zemljama sredozemne Europe, nego Srednjoj ili Balkanskoj Europi. Međutim, u nekim općinama Hrvatske izvanbračna su rađanja bila znatno viša od nacionalnog prosjeka, te ponekad usporediva sa zemljama Zapadne i Sjeverne Europe.

Stabilnost rađanja izvan braka u Hrvatskoj

Evolucija izvanbračnih rađanja u nekim zemljama Europe i u Hrvatskoj (tab. 1, sl. 1), pokazuje da od 1950. do 1995. godine taj broj stalno raste, osim u Grčkoj, gdje su stope ostale vrlo niske: oko 2 % tijekom četrdeset godina. Između te dvije vremenske odrednice, uočava se da je u određenim razdobljima došlo do promjene geografije izvanbračnih rađanja. Zemlje pokazuju različite razine i različite evolucije.

Početak pedesetih godina, neposredno poslije Drugog svjetskog rata, samo su u Sloveniji i Austriji zabilježene više stope rađanja izvan braka od onih u Hrvatskoj, koje su bile gotovo 9 %. Ili, ako uspoređujemo sa cijelom Europom, onda su to bile, uz Sloveniju i Austriju, Njemačka, Švedska, Island i, na jugu Europe, Portugal.² U ostalim trima sredozemnim zemljama - Španjolskoj, Italiji, i Grčkoj - manje od 5 % od ukupnih rađanja činila su ona izvan braka. Bugarska, koja je početkom 50-ih godina pokazivala karakteristike sredozemnih zemalja, tj. svog susjeda Grčke, već je 60-ih godina po svojim demografskim karakteristikama sličnija Srednjoj Europi. Za samo nekoliko godina (od 1952. do 1958.) stopa izvanbračnih rađanja u toj zemlji povećala se od 2 % na 8 %, te gotovo dosegla razinu kakvu bilježi Mađarska. Kako je porast izvanbračnih rađanja u Bugarskoj uglavnom bio stalan, stopa je 1996. godine dosegla rekordnih 28 % rođenih izvan braka, kao u Austriji.

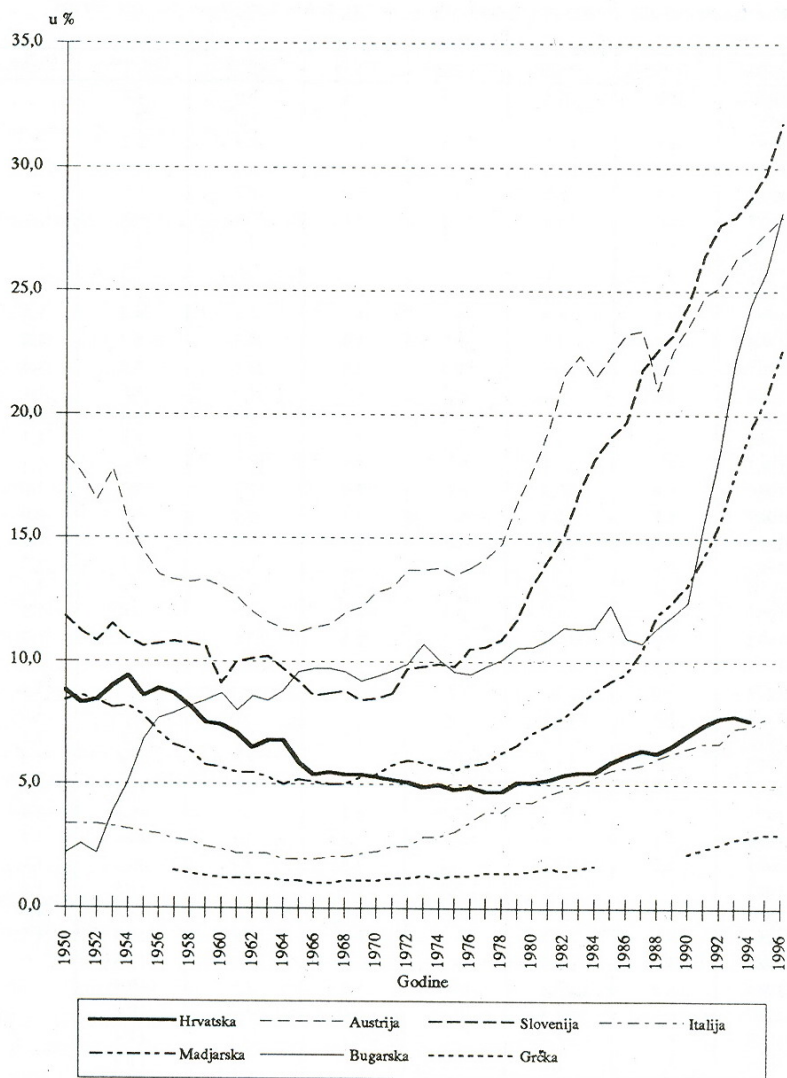
Za razliku od Bugarske, u ostalim promatranim europskim zemljama (Austriji, Sloveniji, Mađarskoj, Italiji, Grčkoj i Hrvatskoj) u razdoblju od 1950. do kraja šezdesetih godina uočava se smanjivanje broja rađanja izvan braka. U Austriji se tako stopa smanjila s 18,3 % (1950.) na 11,2 % (1965.), u Sloveniji s 11,8 % na 8,4 %, a u Mađarskoj s 8,4 na 5 % u 1968. godini. U Italiji je bilo samo 2 % izvanbračnih rađanja, a u Grčkoj su gotovo zanemariva. Za razliku od tih zemalja u kojima nakon navedene najniže dosegnute stope dolazi do porasta rađanja izvan braka, u Hrvatskoj je opadanje nastavljeno još sljedećih desetak godina. 1977. godine samo 4,7 % rođenih bilo je rođeno izvan braka.

Nakon regresije, početkom sedamdesetih godina dolazi u Europi do povećanja broja poroda izvan braka, što je vjerojatno posljedica novih mjera u pogledu nupcijaliteta i divorcijaliteta. Broj rođenih od roditelja koji nisu bili vjenčani naglo raste, osobito u Austriji, distancirajući je time još više od Slovenije, a posebno od zemalja Južne Europe.

Tab.1 Rađanja izvan braka u Hrvatskoj i nekim zemljama Europe (u %)

Tab.1 Extra-marital births in Croatia and some European countries (per 100 births)

Godine	Hrvatska	Austrija	Slovenija	Italija	Mađarska	Bugarska	Grčka
1950	8,8	18,3	11,8	3,4	8,4	2,2	
1951	8,3	17,6	11,2	3,4	8,6	2,6	
1952	8,4	16,5	10,8	3,4	8,4	2,2	
1953	9,0	17,8	11,5	3,3	8,1	3,9	
1954	9,4	15,5	10,9	3,2	8,2	5,1	
1955	8,6	14,4	10,6	3,1	7,8	6,8	
1956	8,9	13,5	10,7	3,0	7,1	7,7	
1957	8,7	13,3	10,8	2,8	6,6	7,9	1,5
1958	8,2	13,2	10,7	2,7	6,4	8,2	1,4
1959	7,5	13,3	10,6	2,5	5,8	8,4	1,3
1960	7,4	13,0	9,1	2,4	5,7	8,7	1,2
1961	7,1	12,6	10,0	2,2	5,5	8,0	1,2
1962	6,5	12,0	10,1	2,2	5,5	8,6	1,2
1963	6,8	11,6	10,2	2,2	5,3	8,4	1,2
1964	6,8	11,3	9,7	2,0	5,0	8,8	1,1
1965	5,9	11,2	9,2	2,0	5,2	9,6	1,1
1966	5,4	11,4	8,6	2,0	5,1	9,7	1,0
1967	5,5	11,5	8,7	2,1	5,0	9,7	1,0
1968	5,4	12,0	8,8	2,1	5,0	9,6	1,1
1969	5,4	12,2	8,4	2,2	5,3	9,2	1,1
1970	5,3	12,8	8,5	2,3	5,4	9,4	1,1
1971	5,2	13,0	8,7	2,5	5,8	9,6	1,2
1972	5,1	13,7	9,7	2,5	6,0	9,9	1,2
1973	4,9	13,7	9,8	2,9	5,9	10,7	1,3
1974	5,0	13,8	9,9	2,9	5,7	10,1	1,2
1975	4,8	13,5	9,8	3,1	5,6	9,6	1,3
1976	4,9	13,8	10,5	3,5	5,8	9,5	1,3
1977	4,7	14,2	10,6	3,9	5,9	9,8	1,4
1978	4,7	14,8	10,9	3,9	6,3	10,1	1,4
1979	5,1	16,5	11,7	4,3	6,6	10,6	1,4
1980	5,1	17,8	13,1	4,3	7,1	10,6	1,5
1981	5,2	19,4	14,1	4,6	7,4	10,9	1,6
1982	5,4	21,6	15,1	4,8	7,7	11,4	1,5
1983	5,5	22,4	16,9	5,0	8,3	11,3	1,6
1984	5,5	21,5	18,2	5,3	8,8	11,4	1,7
1985	5,9	22,4	19,1	5,6	9,2	12,3	
1986	6,2	23,2	19,7	5,7	9,5	10,9	
1987	6,4	23,4	21,8	5,8	10,4	10,8	
1988	6,3	21,0	22,6	6,1	11,9	11,4	
1989	6,6	22,6	23,2	6,3	12,4	11,9	
1990	7,0	23,6	24,5	6,5	13,1	12,4	2,2
1991	7,4	24,8	26,4	6,7	14,2	15,6	2,4
1992	7,7	25,2	27,7	6,7	15,6	18,5	2,6
1993	7,8	26,3	28,0	7,3	17,6	22,2	2,8
1994	7,6	26,8	28,8	7,4	19,4	24,5	2,9
1995		27,4	29,8	7,7	20,7	25,8	3,0
1996		28,0	31,8		22,6	28,2	3,0



Sl. 1 Rađanja izvan braka u Hrvatskoj i nekim europskim zemljama
 Fig. 1 Extramarital births in Croatia and some European countries

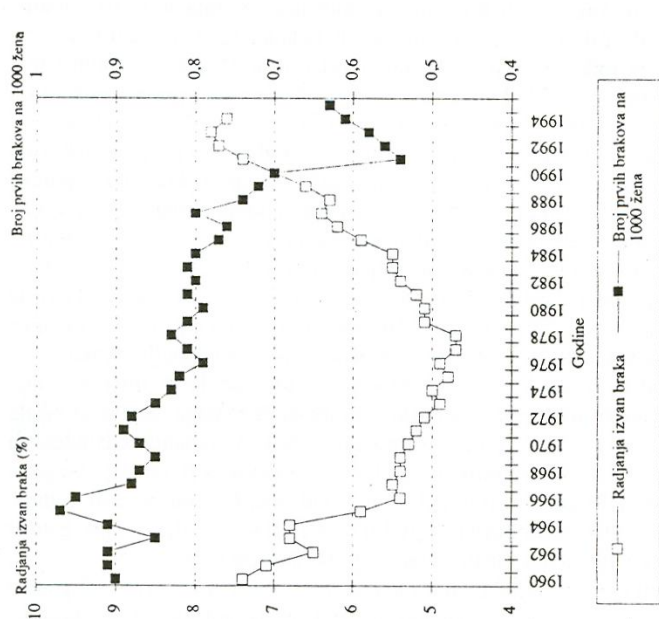
Stopa se povećala do čak 28 % 1996. godine. Slovenija je, kao susjedna zemlja, uglavnom pratila tu evoluciju kakvu nalazimo u Austriji, ali s nižim vrijednostima, da bi te iste godine (1996.), zabilježila čak više stope izvanbračnih rađanja nego u Austriji: 32 %. Nagli porast broja rođenih izvan braka nije izostao ni u Mađarskoj, samo s tom razlikom što je nastupio nekoliko godina kasnije. Naročito je povećanje bilo od 1990: za samo šest godina stopa se povećala od 13,1 % na 22,6 % (1996.). U Italiji se također mijenja odnos prema braku i rađanju, što je uzrokovalo povećanje stopa od 2 % na 7,7 %. Samo je u Grčkoj izostao spektakularan porast, no to ne znači da ga nije ni bilo. Potkraj osamdesetih godina odredbe grčke vlade, vezane uz razvode, vjerojatno su pridonijele maloj promjeni četrdesetgodišnje stabilne stope. Za samo tri-četiri godine stopa se povećala na 3 % (1995.), što je vrlo nisko u usporedbi s ostalim europskim zemljama, ali za Grčku, u kojoj je civilni brak uveden tek 1982. godine (Dittgen, 1994.), i tako malo povećanje nagovještava promjene koje će vjerojatno uslijediti u pogledu obitelji i braka.

U Hrvatskoj u razdoblju od dvadesetak godina, od 1965. do 1985., nije bilo gotovo nikakvih promjena u pogledu izvanbračnih rađanja. Stope su ostale niske, oscilirajući oko 5 %. Nagli porast broja izvanbračnih rađanja sedamdesetih godina koji je zabilježen u europskim zemljama, izostao je u Hrvatskoj, što ju je udaljilo od Srednje Europe³, a približilo Italiji. Od početka osamdesetih godina, uglavnom zbog velikih promjena u Italiji⁴, ove dvije zemlje imaju gotovo istovjetne stope izvanbračnih rađanja koje su 1994. dosegle više od 7 %.

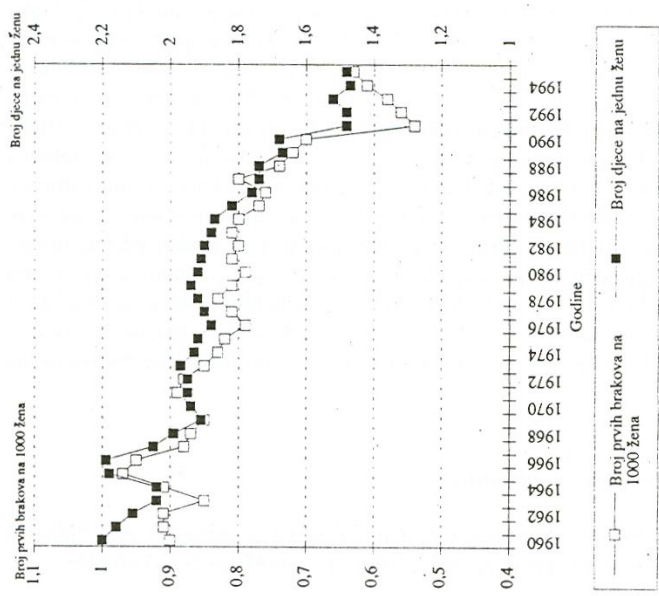
Različiti postoci izvanbračnih rađanja u Europi, koji se kreću od gotovo 60 % u Švedskoj do samo 3 % u Grčkoj, ukazuju na kompleksnost te varijable, koja ne ovisi samo o demografskim faktorima (broju neudanih žena, rodnosti), ili o socijalnim (promjeni bračnih zakona, liberalizaciji pobačaja, kontestaciji braka kao institucije, urbanom ili ruralnom načinu života stanovništva), nego i brojni kulturni čimbenici utječu na njegovo smanjivanje/povećavanje. Tako se npr. u *Atlas-u de la population européenne*⁵ navodi da je broj izvanbračnih rađanja nizak u regijama gdje dominiraju puritanske tradicije: u Francuskoj je to slučaj zapada zemlje i južnog dijela Središnjeg masiva - dva od tri tradicionalna bastiona francuskog katolicizma, koji čine suprotnost pariškom bazenu i drugim urbanim i industrijskim polovima; u Austriji - u katoličkom i konzervativnom Tirolu rađanja izvan braka su niža nego u Koruškoj i Štajerskoj gdje je utjecaj religije slab i gdje dominiraju socijaldemokrati. Ili, npr., u Italiji je velik broj izvanbračnih rađanja u regijama gdje je kristijanizacija bila ranija i vrlo snažna, a nizak je u ruralnim regijama. U Bugarskoj je to pak, ruralni fenomen, dok je u Velikoj Britaniji urbani, a u sjevernoj protestantskoj Europi dijelom je i povijesno određen.

Izvanbračna rađanja i nupcijalitet

U tekstu koji slijedi uspoređuju se izvanbračna rađanja i nupcijalitet u Hrvatskoj, kako bi se sagledalo postoji li korelacija između te dvije varijable.



Sl. 2B Nupcijalitet i radanja izvan braka
Fig. 2B Mean age of women at first marriage
and extramarital births



Sl. 2A Nupcijalitet i fertilitet
Fig. 2A Mean age of women at first marriage
and total fertility rate

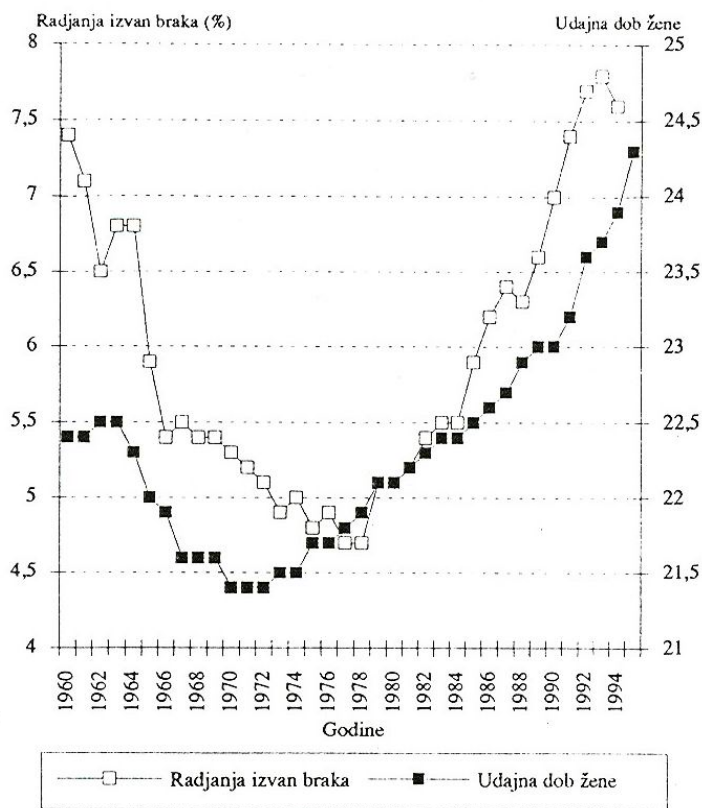
U svim zemljama Europe poratno su razdoblje obilježavale visoke stope nupcijaliteta, ne samo da bi se kompenzirao broj brakova u izgubljenim ratnim godinama, nego i stoga što su se snizile godine stupanja u brak. To je razdoblje trajalo manje-više dugo, ovisno o zemlji.

U Hrvatskoj su 1950. godine sklopljena 38.163 braka, a maksimum je dosegnut 1954. godine kada je zaključeno 40.715 brakova.⁶ Otad počinje njihovo neprestano smanjivanje, sa stope od 10,2 braka na 1.000 stanovnika, na samo 4,6 1992. godine, što je usporedivo s Finskom, Francuskom, Grčkom, Slovenijom ili sa Švedskom. U ovome slučaju uzeti su u obzir samo sklopljeni prvi brakovi žena koji isto tako pokazuju stalnu regresiju.

Istodobno, sve manji broj prvih brakova žena uzrokovao je pad bruto-stope fertiliteta. Ta su dva procesa tekla uglavnom usporedno (sl. 2A). Početkom šezdesetih godina, dok je u nekim zemljama Zapadne Europe bilo više od 1,0 brakova na 1000 osoba (ali s tendencijom smanjivanja), u Hrvatskoj je stopa bila oko 0,9, da bi slijedećih dvadesetak godina, od 1967. do 1984. godine oscilirala uz lagano opadanje između 0,9 i 0,8. U tom istom razdoblju bruto-stopa fertiliteta smanjila se sa 2 na 1,8 djece po jednoj ženi. Kako je Hrvatska već početkom šezdesetih godina pokazivala niže stope ženskog nupcijaliteta nego zemlje Zapadne Europe, početkom osamdesetih je izostao njihov nagli pad. U Sloveniji su se npr. stope smanjile gotovo za pola: od 0,97 u 1979. godini na 0,5 u 1990. godini. Taj proces regresije u Hrvatskoj je kasnio nekoliko godina. Tek polovicom osamdesetih dolazi do intenzivnijeg smanjivanja broja prvih brakova koji 1990. dostižu vrijednost od 0,70, a zbog ratnih prilika samo 0,54 u 1991. godini. Od te godine broj prvih brakova žena raste, pa je stopa 1995. godine bila viša od 0,6, kao u Italiji. Povećanje broja brakova nije, međutim, utjecalo na promjene bruto-stope fertiliteta, koja je od 1991. do 1995. godine ostala na razini od 1,4 djece po jednoj ženi.

Veza između nupcijaliteta i rađanja izvan braka prikazana je na sl. 2A. Te dvije varijable pokazuju suprotne tendencije, ali tek potkraj sedamdesetih, a osobito polovicom osamdesetih godina, kada je izrazitije opadanje broja prvih brakova (uglavnom mladih žena) rezultiralo povećanjem broja izvanbračnih rađanja. To je različito od npr. Slovenije i Italije, gdje je smanjivanje primo-nupcijaliteta istodobno utjecalo na povećanje rađanja izvan braka.

Međutim, čini se da prosječna dob žene prilikom stupanja u prvi brak pokazuje veću korelaciju nego nupcijalitet (sl. 3). Kao i drugdje u Europi, i u Hrvatskoj se smanjivala prosječna udajna dob žene, isto kao i nupcijalitet, od kraja Drugog svjetskog rata pa sve do sedamdesetih godina, brže nego u Sloveniji gdje su bile i ostale više prosječne dobi žena prilikom sklapanja prvog braka. Za samo deset godina (od 1960. do 1970.) prosječna je dob žene prilikom stupanja u prvi brak u Hrvatskoj smanjena za čak 2 godine. To snižavanje udajne dobi pratio je i pad izvanbračnih rađanja, isto kao što je pratio i povećanje dobi od kraja sedamdesetih godina. Prosječna dob stupanja u prvi brak porasla je od 21,5 godine 1974. na 23 godine 1990., te još za više od 1 godinu za samo četiri posljednje promatrane godine (1990.-1994.).



Sl. 3 Rađanja izvan braka i prosječna starost žena pri stupanju u prvi brak
 Fig. 3 Extramarital births and mean age of women at first marriage

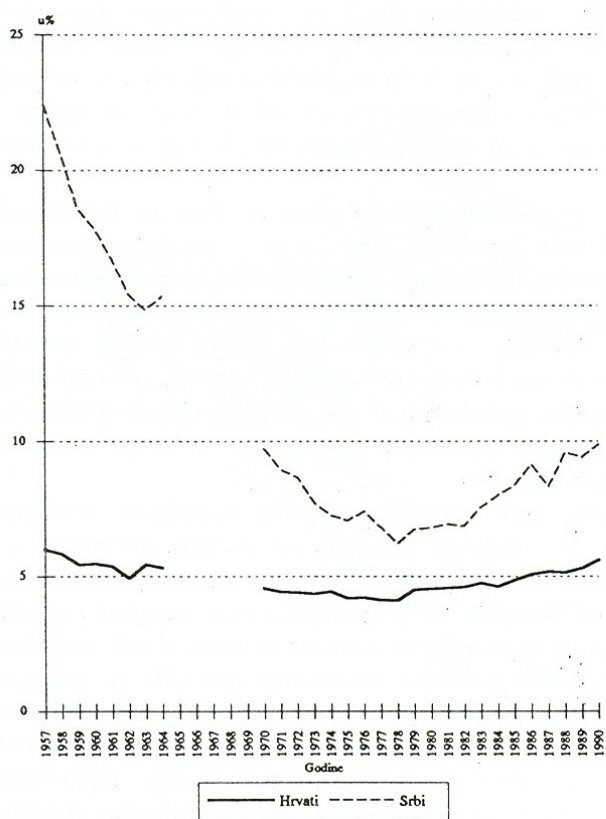
Rjeđe i sve kasnije stupanje u brak mladih žena uzrokovalo je u Hrvatskoj smanjivanja bruto-stope fertiliteta (kao što smo vidjeli na sl. 2A) u kojima su, međutim, izvanbračna rađanja postala važnija nego prijašnjih godina.

Za razliku od bračnog fertiliteta koji je najviši kod žena u dobi od 15 do 25 godina starosti, žene koje se odlučuju na rađanja izvan braka starije su. Pedesetih su godina najviše specifične stope izvanbračnog fertiliteta bile kod žena u dobi od 25 do 30 godina, i vrlo visoke kod onih koje su imale 20-25 godina. Tridesetak godina kasnije (1981.), rađanja izvan braka kod vrlo mladih žena (u dobi od 15-20 godina) i dalje su ostala vrlo rijetka, dok su se povećala i najviša su kod žena starih od 30 do 35 godina.

Regionalne različitosti u Hrvatskoj

Unatoč povećanju broja izvanbračnih rađanja od osamdesetih godina, nakon njihova pada, Hrvatska nije nikada dosegla onu razinu kakvu je imala 1950. Od ukupnog broja rođenih 1994. godine, 7,6 % bilo je rođeno izvan braka, što je manje nego 1950. godine, i apsolutno i relativno.⁷ Samo su u Portugalu i Španjolskoj stope izvanbračnih rađanja pedesetih godina bile više nego devedesetih, kao u Hrvatskoj.

To smanjivanje broja rođenih izvan braka u Hrvatskoj, uglavnom je bilo rezultat promjene ponašanja žena srpske manjine prema braku, obitelji i društvu. 1950. godine čak 22,4 % rođenih bilo je rođeno izvan braka, što je u ukupnim izvanbračnim rađanjima u zemlji činilo čak 40 % (sl. 4.). Istodobno kod žena hrvatske narodnosti rođenja izvan braka bila su puno rjeđa, samo 6 %. Tijekom četrdeset godina njihov je broj vrlo malo varirao: od 4 do 6 % od ukupno rođenih bila su ona izvan braka.



Sl. 4 Rađanja izvan braka po narodnosti u Hrvatskoj

Fig. 4 Extramarital births by the nationalities in Croatia

Analiza izvanbračnih rađanja po općinama 1955. i 1990. (sl. 5) godine pokazuje da je, bez obzira na postojeće razlike u visini stopa, nakon više od tridesetak godina prostor Hrvatske postao homogeniji. I to, s jedne strane smanjivanjem broja općina koje su 1955. imale vrlo niske stope izvanbračnih rađanja i onih u kojima je taj postotak bio vrlo visok. S druge strane, povećao se udio općina u kojima su izvanbračna rađanja imala prosjek karakterističan za Republiku.

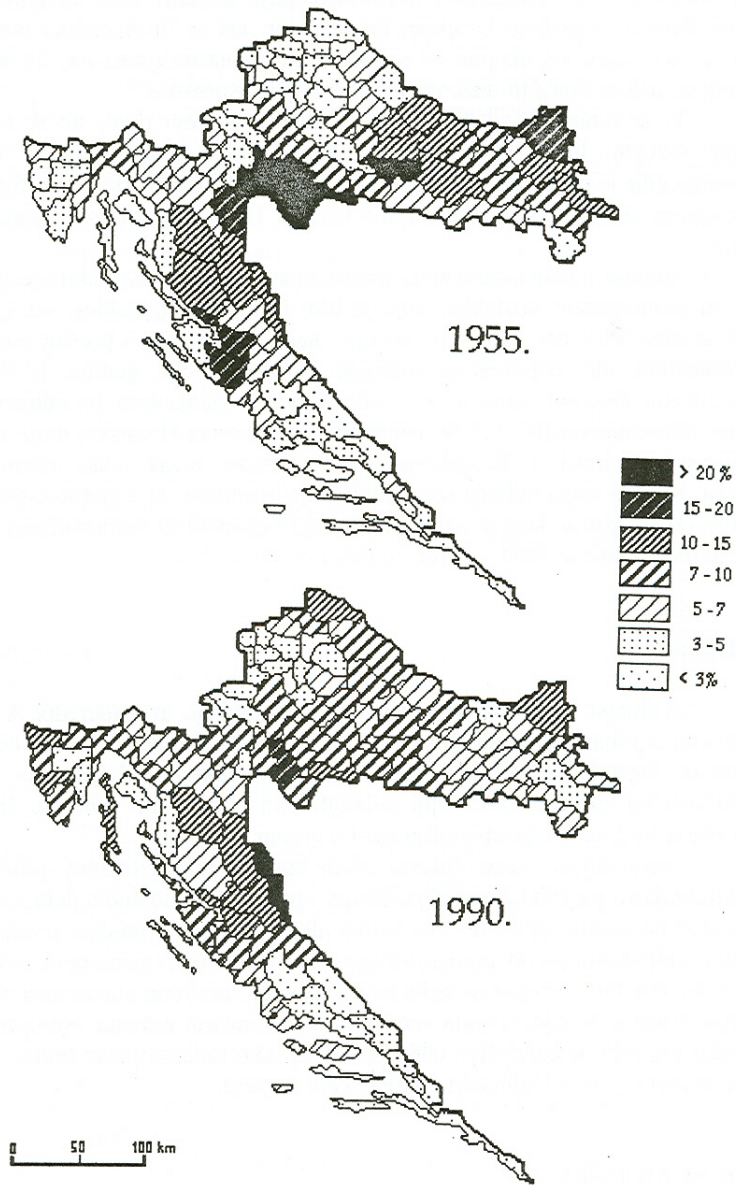
Godine 1955. prostor Hrvatske je vrlo jasno polariziran. Manje od 3 % od ukupno rođenih izvan braka bilo je u tadašnjim općinama sjeverozapadne Hrvatske, srednje i južne Dalmacije i Istre, a vrlo visok broj (više od 20 %) zabilježen je u općinama na Kordunu i Banovini, te u tadašnjoj općini Pakrac u zapadnoj Slavoniji.

Ovakav neujednačen prostorni razmještaj izvanbračnih rađanja može se dovesti u vezu s razmještajem Hrvata. Tako su npr. rađanja izvan braka rijetka ili vrlo niska uglavnom u općinama s hrvatskim većinskim ili dominantnim stanovništvom, dok su visoki relativni udjeli izvanbračnih rađanja (više od 15 %) bili zabilježeni u općinama s tada jačom etničkom zastupljenošću stanovništva srpske manjine.⁸ U nekima od tadašnjih općina, kao npr. Pakrac, Petrinja i Kostajnica, bilo je 1955. godine više od 20 % izvanbračno rođenih, a u tadašnjim općinama Vojnić, Glina, Dvor i Vrginmost čak više od 30 % te iste godine. U ovoj posljednjoj gotovo polovica od ukupno rođenih bila je rođena izvan braka (40,1 %).

Tako visok broj izvanbračnih rađanja može se objasniti povijesnim i sociološkim odrednicama neke zajednice. Kao što je u ruralnim prostorima Danske u 19. stoljeću ceremonijalno davanje zlatnog vjenčanog prstena mladenki označavao bračni status mladog para, bez civilnog ili crkvenog vjenčanja,⁹ tako su i u nekim dijelovima Hrvatske, u tradicionalnoj seoskoj sredini, postojale određene društvene norme, prema kojima je svadba bila osnovni javni pokazatelj sklapanja bračne veze.¹⁰ Svojim sudjelovanjem u svadbenom obredu društvena je zajednica priznavala takav brak nevjenčanog para, koji se ni po čemu nije razlikovao od drugih brakova i porodica.

Takav tradicionalni brak temeljen samo na narodnom svadbenom obredu, u predratnom je razdoblju bio još uveliko zastupljen, a u poslijeratnom bio je još uvijek prisutan. Oni su "bili češći kod pravoslavnog nego kod katoličkog stanovništva Hrvatske, što je posljedica veće strogosti i kontrole katoličke crkve ; ali nalazi ih se razmjerno u znatnom broju i kod ateističkog stanovništva sela".¹¹ Svojedobna etnološka istraživanja potvrdila su postojanje takvih tradicionalnih brakova na području Like, Banije i Korduna, a i u Pakracu.

Kako su prve pravne odredbe o tretiranju braka i obitelji donesene 1954. godine, vrlo visok broj izvanbračnih rađanja kod tadašnjeg ne-hrvatskog stanovništva (u ovom slučaju misli se uglavnom na pravoslavno) početkom pedesetih godina, može se objasniti upravo postojanjem već spomenutih tradicionalnih nevjenčanih brakova.



Sl. 5 Rađanja izvan braka 1955. i 1990. po općinama u Hrvatskoj
Fig. 5 Extramarital births 1955. and 1990. in Croatia (communes)

To pokazuje i regionalna analiza izvanbračnih rađanja 1955. godine, koja su bila najviša upravo u tadašnjim općinama Banovine, Korduna i u Pakracu, gdje je takav brak egzistirao još i poslije Drugog svjetskog. U općini Pakrac, npr., još je 70-ih godina nevjenčani brak bio uobičajen: od ukupno 50 registriranih i vjenčanih brakova, 29 ih je bilo sklopljeno nakon kraće ili duže nevjenčane bračne zajednice.¹²

U suvremenom su društvu tradicionalni brakovi rjeđi, što se vidi i po znatno manjem broju izvanbračnih rađanja 1990. godine, upravo u onim općinama gdje je prije više od tridesetak godina taj broj bio vrlo visok. Samo je u dvije općine (Glina i Donji Lapac) bilo više od 18 % rođenih izvan braka 1990. godine.¹³

Srednja i južna Dalmacija predstavljaju ne samo najstabilnije područje tijekom promatranog razdoblja, gdje je broj izvanbračnih rađanja od 1955. do 1990. godine ostao isti, ili se čak smanjio, nego je to ujedno i prostor s najnižim vrijednostima, ako usporedimo županije Hrvatske 1994. godine. U Splitsko-dalmatinskoj županiji samo je 4 % od ukupnih rađanja bilo izvanbračno, a u Dubrovačko-neretvanskoj 6,1 %. Istodobno i u sjevernoj Hrvatskoj dvije županije (Krapinsko-zagorska i Brodsko-posavska) bilježe nizak udio izvanbračnih rađanja. Najviša stopa rađanja izvan braka nije, međutim, ni u gradu Zagrebu ni u Zagrebačkoj županiji, koja je najurbaniziranija i ekonomski najrazvijenija, nego u Međimurskoj, gdje je 1994. godine taj broj iznosio 13,3 %.

Zaključak

Evolucija izvanbračnih rađanja u Hrvatskoj, u usporedbi s nekim europskim zemljama u razdoblju od 1950. do 1994. godine, pokazuje određenu stabilnost. Izostala su velika i nagla povećanja takvih rađanja koja su bila karakteristična za srednju Europu sedamdesetih godina, po čemu se Hrvatska približila zemljama sredozemne Europe - u prvom redu Italiji.

Uspoređujući stope rađanja izvan braka s nupcijalitetom, (udio prvih ženskih brakova na 1000 žena), fertilitetom i prosječnom udajnom dobi žene, čini se da ovaj posljednji čimbenik ima veliku ulogu. Međutim, analiza izvanbračnih rađanja u Hrvatskoj po općinama ukazuje kako je to istovremeno bio i povijesno-sociološki fenomen, svojstven uglavnom srpskom ruralnom stanovništvu kojeg je karakterizirala viša stopa izvanbračnih rađanja. Nasuprot tome hrvatsko stanovništvo obilježava niži udio rađanja izvan braka, osobito ono koje živi u južnoj Dalmaciji i Hrvatskom zagorju.

POZIVNE BILJEŠKE

¹Podaci se odnose na Europu bez Rumunjske i bez europskog dijela bivšeg Sovjetskog Saveza. Izvor: Decroly, J. M., (1992.) "Les naissances hors mariage en Europe". *Espace, Population, Sociétés*, 2, 1993., str. 259-264.

²Stopa izvanbračnih rađanja bila je 1950. godine najviša na Islandu (28 %), dok se u ostale četiri zemlje (Njemačka, Švedska, Portugal, Austrija) kretala od 9 % do 18 %. Vidi Le Bras, H., (1979) *L'enfant et la famille dans les pays de l'OCDE: analyse démographique*, OCDE. Paris, 1979., str. 60.

- ³ Po prvi puta je broj izvanbračnih radanja u Hrvatskoj čak niži nego u Poljskoj.
- ⁴ 1970. godine u Italiji je uvedeno pravo razvoda, što je nedvojbeno bilo uzrokom povećanju radanja izvan braka.
- ⁵ J.M. Decroly, J. Vanlaer. *Atlas de la population européenne*. Paris : Ed. de l'Université de Bruxelles, 1991.
- ⁶ Uključeni su svi brakovi, podrazumijevajući i one koje su sklopile udovice/udovci, razvedene žene/razvedeni muškarci i žene/slobodni muškarci.
- ⁷ Od ukupno živorođenih (86.738) u Hrvatskoj je 1950. godine 8.413 bilo rođeno izvan braka; 1994. taj je odnos iznosio 48.584, nasuprot 3.714.
- ⁸ Osim Slunja, Petrinje i Belog Manastira.
- ⁹ J.M. Decroly, J. Vanlaer. *Atlas de la population européenne*. Paris : Ed. de l'Université de Bruxelles, 1991., str. 49.
- ¹⁰ Vesna Čulinović-Konstantinović: Tradicionalni nevjenčani brak u našim selima. *Sociologija sela*, 51-52, 1976, str. 125-138.
- ¹¹ Vesna Čulinović-Konstantinović, *Ibid.*, 128.
- ¹² Vesna Čulinović-Konstantinović, *Ibid.*, 132.
- ¹³ Udio izvanbračnih radanja u Glini je iznosio 18,3 %, a u Donjem Lapcu 22,6 %.

LITERATURA

- DECROLY, J. M. (1992.): Les naissances hors mariage en Europe, *Espace, Population, Sociétés*, 2, p. 259-264.
- ERLICH, S. V. (1978.): *U društvu s čovjekom*, Zagreb : SNL, 401
- GOODY, J. (1983.): *L'évolution de la famille et du mariage en Europe*, Paris: Armand Colin, 285.
- KERBLAY, B. (1988.): L'évolution des modèles familiaux dans les pays de l'Est Européen et en URSS, *Cultures e sociétés de l'Est*, 9, 5-13.
- KONSTANTINOVIĆ-ČULINOVIĆ, V. (1974.): Zadržna i nuklearna porodica sjeverne Hrvatske, *Sociologija sela*, 1, 101-115.
- KONSTANTINOVIĆ- ČULINOVIĆ, V. (1976.): Tradicionalni nevjenčani brak u našim selima, *Sociologija sela*, 1-2, 125-138.
- MUNOZ-PEREZ, F. (1991.): Les naissances hors mariage et les conceptions pré-nuptiales en Espagne depuis 1975: Une période de profonds changements, *Population*, 5, 1207-1248.
- MUNOZ-PEREZ, F. (1987.): Le déclin de la fécondité dans le Sud de l'Europe, *Population*, 6.
- PRIOUX, F. (1992.): Les accidents de la nuptialité autrichienne, *Population*, 2, 353-389.
- RAJKOVIĆ, Z. (1973.): O shvaćanju pokusnog braka kao tradicijske ustanove, *Sociologija sela*, 2-4, 213-221.
- STERC, S. (1991.): Opća demografska slika Republike Hrvatske, 1-40 *Politicko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*. Zagreb: SGD, 384.
- TODD, E. (1984.): *L'enfance du monde*, Paris: Seuil, 251.

IZVORI

MONNIER, A., GUIBERT-LANTOINE, C. (1991.): La conjoncture démographique: l'Europe et les pays développés d'outre-Mer, *Population*, 4, 941-964.

MONNIER, A., GUIBERT-LANTOINE, C. (1995): La conjoncture démographique: l'Europe et les pays développés d'outre-Mer, *Population*, 4, 1185-1200.

MONNIER, A., GUIBERT-LANTOINE, C. (1996.) La conjoncture démographique: l'Europe et les pays développés d'outre-Mer, *Population*, 4-5, 1005-1029.

Vitalna i Demografska statistika 1950-1990.

Evolution démographique récente en Europe, 1997. Conseil de l'Europe, 1997., str. 37, 44, 45, 399-404.

Prirodno kretanje stanovništva 1994. Dokumentacija 986. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1996.

SUMMARY

Snježana Mrđen: Extramarital Births in Croatia

The evolution of some extramarital births, if compared with the one in some European countries from 1950 to 1994, shows a certain stability. There were not great and sudden growths of such births, which characterised Middle Europe in the seventies, in which Croatia approached the Mediterranean European countries, primarily Italy. Comparing the extramarital birth rate with nuptiality per 1000 females, the percentage of the first woman's marriage fertility and average woman marriageable age, it seems that the latter factor plays an important part. On the other hand, the analysis of extramarital births in Croatia, per commune, shows that it was, in the same time sociohistorical phenomenon, proper mainly to the Serbian minority rural population, who was characterised by higher percentage of extramarital births. Also, the Croatian population is characterised by lower portion of extramarital births especially the one who lives in the Southern Croatia and Croatian Zagorje (Northern Croatia).